

Павло ТКАЧУК, Леонід КРИВИЗЮК (Львів)

БОЙОВІ ДІЇ АРТИЛЕРІЙСЬКИХ ПОЛКІВ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ НА ФРОНТАХ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ТА БІЛЬШОВИЦЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВОЄН

Розглядаючи бойову діяльність артилерії Галицької армії, варто відзначити, що їй довелося діяти в різних військово-політичних умовах: позиційної українсько-польської війни 1918–1919 рр. та маневреної – українсько-більшовицької 1919–1920 рр. Позиційний характер війни, до якого галицька артилерія тяжіла, успадкувавши цю особливість від австрійської, дав необхідний час для її формування, відпрацювавши систему твердого управління, чого бракувало наддніпрянцям. На відміну від сучасних способів діяльності артилерії в бою, коли для забезпечення операцій стрілецьких дивізій і полків утворюються потужні дивізійні, корпусні чи армійські артилерійні групи, гарматні полки Галицької армії зазвичай діяли у складі та в інтересах своїх бригад самостійно. Відтак, буде цілком виправдано розглянути їх бойові дії окремо, тим більше, що кожен з них мав певні особливості.

1-й гарматний полк бригади Українських Січових Стрільців утворено вже наприкінці грудня 1918 р. на базі артилерійської групи сотника Я. Курилюка і прибулих під Львів до бойової групи “Старе Село” коломийської батареї сотника В. Тогоєскула (загинув 4 грудня в бою під Львовом) та батареї сотника Я. Воевідки з бойової групи “Схід”. Отже, полк склали шість батарей: дві – з Коломийського гарматного коша під командуванням сотника Курилюка (76-мм польових гармат) і сотника Т. Поліхи (76-мм гірських гармат); дві – Станиславівського – сотника І. Балтро і поручника А. Вайдакевича; дві – Золочівського – поручників І. Балешти і Б. Грабовецького. Чотири останні батареї мали на озброєнні російські 76-мм польові гармати¹.

Для командування полком призначені: командир – піднесений до ранги отамана Я. Воевідка, начальник штабу – П. Продивус, старшини В. Семенюк, Н. Банах, Д. Кологон, С. Григорашук, М. Сандуляк. Під час облоги Львова батареї полку займали вогневі позиції в районі Зубри, Сокільників, Сихова. Оскільки бригади II корпусу стояли в облозі Львова й вели головно оборонні дії, батареї полку вогнем із закритих вогневих позицій обстрілювали ворожу оборону, завдавали ударів по важливих об’єктах міста. Особливо відзначилися вони під час травневої 1919 р. офензиви поляків, коли батареям часто доводилося прикривати відступ своїх частин, а також під час Чортківської офензиви у червні 1919 р. Після відступу Галицької армії за Збруч у липні 1919 р. полк брав участь в операціях з’єднаних

¹ *Курилюк Я.* 1-й гарматний полк УГА // Українська Галицька Армія. Т. 1 – Вінніпег, 1958. – С. 181–182

українських армій УНР і ЗУНР на більшовицькому і денікінському фронтах у районі Христинівки, Умані, Жмеринки.

Неоднозначна військово-політична ситуація змусила Галицьку армію у лютому 1920 р. приєднатися до Червоної армії. Після реорганізації УГА, коли на базі корпусів утворилися три стрілецькі червоні галицькі бригади, 1-й гарматний полк перетворено в дивізіон, яким після трагічної загибелі (від рук червоного комісара Табукашвілі) отамана Ярослава Воевідки, став командувати сотник Юліян Шепарович. На його озброєнні були важкі 152-мм гавбиці. Дивізіон припинив існування у квітні 1920 р. після квітневої катастрофи Галицької армії, коли її дві бригади потрапили у польський полон, а 1-шу бригаду УСС роззброїли і ліквідували більшовики².

2-й гарматний полк сформовано теж на підльвівському фронті у складі Коломийської бригади. Його зав'язком стала Станиславівська батарея поручника Степана Мацькевича, яка блискуче воювала в львівських околицях (Сокільники, Солонка і Давидів). У грудні на цю ділянку фронту прибули батарея поручника І. Тригука з Коломийського коша і так звана Козятинська поручника Б. Власенка, яку надіслав під Львів гетьман П. Скоропадський. Пізніше, вже у травні 1919 р., до них приєдналася батарея поручника В. Канюки з Коломийського гарматного коша. Отже, ці чотири батареї й склали 2-й гарматний полк, яким командував сотник С. Мацькевич. На озброєнні батареї Ю. Ціховського були 122-мм польові гавбиці, решта батарей мали 76-мм польові гармати російського зразка.

Навесні 1919 р. полк деякий час складав резерв армії й дислокувався в Роздолі на Львівщині. 16 травня його було перекинуто до III галицького корпусу генерала В. Генбачова. Полк брав участь у боях проти наступу польського війська, особливо відзначився під Журавно, де вдало підтримував бойові дії 2-ї Коломийської бригади, а також у ході наступальної Чортківської операції. В районі Бурштина його вояки захопили польську гарматну батарею, з якої вели вогонь по ворожій піхоті. На Правобережній Україні в серпні 1919 р. 2-й гарматний полк підтримував наступ своєї бригади на Київ і одним з перших ступив на вулиці столиці України. Згодом бився на денікінському фронті під Козятином і Монастирищем. Був розформований після приєднання УГА до Червоної армії в березні 1920 р³.

3-й гарматний полк утворено в лютому–березні 1919 р. у складі чотирьох батарей артилерійської групи “Басівка”. Його командиром було призначено отамана Ю. Шепаровича, начальником штабу – поручника Т. Мацькова. Досвідчені старшини очолювали служби: інтендантську – О. Білинський, санітарну – І. Злепко, ветеринарну – Т. Ганкевич, харчову – В. Електорович. Усі чотири батареї полку мали на озброєнні легкі російські 76-мм гармати. Ними командували Б. Попович, Ф. Скалець, В. Зубрицький, які прибули із Станиславівського коша, одна батарея прибула зі Стрия на чолі з сотником І. Матешічем⁴. Полк увесь час діяв у складі

² Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – С. 298–303; Сірко І., Лапшин В. Червоні галицькі частини в боротьбі за владу Рад // Український історичний журнал. – 1967. – № 12. – С. 31–34.

³ Мацькевич С. 2-й гарматний полк. // Українська Галицька Армія. Т. 1 – С. 184–186; Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірала. – Львів; Харків, 2007. – С. 65.

⁴ Мацькевич С. 3-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 186.

3-ї Бережанської бригади, відзначився у ході наступальних Вовчухівської та Чортківської операцій Галицької армії. Згодом улітку 1919 р. успішно бився в районі Старокостянтинова і Житомира, в серпні під Ушомиром відбивав атаки червоної 44-ї дивізії Миколи Щорса. У жовтні картечкою відбивався від денікінської кінноти під Гайсином. У березні 1920 р. залишки полку ввійшли до складу гарматного дивізіону важких гавбиць, командиром якого став отаман Ю. Шепарович.

4-й гарматний полк сформували одним з перших у Галицькій армії. Його зав'язком була гарматна батарея поручника Ю. Полянського, яка воювала у Львові від 6 листопада, де займала вогневі позиції на Високому Замку. Після залишення 22 листопада 1918 р. міста, вона дислокувалася в підміських Винниках, де до неї долучилися прибулі із Золочева батареї поручників В. Сорокевича, В. Галана, А. Бучака, а також ще дві батареї. Вони зайняли позиції на підльвівському фронті в Прусах, Ляшках Мурованих і Дублянах. Окрім гавбичної батареї Б. Ліницького, всі мали на озброєнні австрійські 76-мм польові гармати. Згадуючи ті часи, сотник С. Мацькевич писав: “З початком березня 1919 р. командант полку сотник Лясковський призначив поручника Володимира Галана командантом 5-ї батареї, а ад'ютантом став четар Ткачук. Поручник Володимир Галан своєю працею і організаційним хистом зробив з цієї батареї найкращу бойову одиницю в цілیم полку”⁵.

Коли цей старшина прийняв батарею, вона мала чотири австрійські 76-мм легкі гармати. Невдовзі закінчилися запаси артилерійських стрілен. Тоді поручник за власною ініціативою привіз із Золочева російські польові гармати і вагон гарматнів до них. Наприкінці березня його 5-та батарея мала три вогневі чети по дві гармати і чету розвідки. Керуючим вогнем гармат (старшим офіцером батареї – П. Т., Л. К.) був досвідчений фронтовик булавний старший десятник П. Будзан. Саме батарея В. Галана, яка не раз відзначалася в боях з поляками, стала ядром артгрупи “Південь” у складі чотирьох батарей, а її командир – командантом групи. Невдовзі він став заступником командира 4-го гарматного полку. Пізніше В. Галан написав книгу спогадів “Батерія смерти”, яка побачила світ у США, куди артилерист емігрував і довгий час очолював товариство колишніх вояків УГА⁶.

У період відступу 4-ї Золочівської бригади від околиць Львова у травні 1919 р., батареї полку прикривали відхід, прицільним вогнем стримували атаки поляків. Командири корпусу й армії неодноразово відзначали вдалі дії полку в Чортківській операції та наступі на Київ. Припинив своє існування в березні 1920 р.

Артилерія Галицької армії у 1919–1920 рр.

Типи	Вага гармати, кг	Вага гарматнів, кг	Швидко-стрільність, постр./хв.	Максимальна дальність стрільби, м
76-мм гармата 1902 р.	1120	6,4	10	8530
76-мм гірська 1909 р.	627	6,2	10	8460

⁵ Мацькевич С. 4-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 187.

⁶ Галан В. Батерія смерти. – Джерсі Сіті, 1968. – С. 40–44.

76-мм зенітна 1915 р.	1290	6,5	10	8530
107-мм гармата 1910 р.	2172	16,6	5-6	12700
122-мм гавбиця 1910 р.	1345	23,2	5	7700
152-мм гавбиця 1909 р.	2724	40,9	2	8750
152-мм гаубиця 1910 р.	2165	40,9	2	7700
152-мм гармата 1910 р.	5760	41	2	12400

Примітка: Всі системи російського виробництва⁷.

5-й гарматний полк утворився на північному крилі польського фронту на базі двох батарей 76-мм польових гармат австрійського зразка під командуванням поручника Г. Давида і четаря О. Мельниковича, які діяли в районі Сокаля – Немирова. У грудні 1918 р. до них приєдналася батарея важких 152-мм гавбиць поручника В. Клодницького, яка прибула із Чорткова. Вони брали участь у боях з поляками на території Жовківщини і Равщини. Під час формування з частин групи “Північ” 5-ї Сокальської бригади в її складі створено гарматний полк під командуванням сотника А. Циганика. Влітку 1919 р. до нього влилася четверта батарея польових гармат сотника І. Цап’яка із Золочева⁸.

Під час польського травневого 1919 р. наступу, коли на І корпус полковника О. Микитки навалилися вишколені корпуси армії генерала Ю. Галлера, що прибула із Франції, 5-й гарматний полк вдало відбивав ворожі атаки, прикривав відступ своєї бригади. Особливо відзначився у боях під Золочевом, Зборовом, Тернополем. У ході наступальної Чортківської операції (8–28 червня) прицільним вогнем прокладав шлях стрілецьким частинам у тій же місцевості в напрямку Тернопіль–Зборів–Золочів⁹. Артилеристи полку проявили себе й на Правобережній Україні, під час наступу на Київ одними з перших вступили на його вулиці. Рішучим нападом на казарми Київського кадетського корпусу четар О. Мельникович зі своїми бійцями захопив батарею 107-мм важких гармат. Після приєднання Галицької армії до червоних, навесні 1920 р. полк було розформовано. Його батареї влилися до важкого гарматного дивізіону, а четаря О. Мельниковича з гармашами й легкими гарматами долучили до складу 2-го кінного полку ЧУГА¹⁰.

Спогади сотника Романа Фріша відтворюють бойовий шлях 6-го гарматного полку, зав’язком якого стала 6-та гарматна батарея поручника І. Околота з бойової групи “Угнів” на північному крилі фронту. Згодом до неї приєдналися батарея 105-мм гавбиць поручника І. Ванчура зі Золочева, також із Золочівського гарматного коша прибули батареї четаря І. Яросевича, поручника К. Годованця та

⁷ Бог войны. – Москва, 1979. – С. 15.

⁸ Мельникович О. 5-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 189.

⁹ Історія Львова. – Львів, 2007. – Т. 3. – С. 33–34.

¹⁰ Мельникович О. 5-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 190.

поручника В. Процева, які мали на озброєнні легкі австрійські польові гармати¹¹. Командиром полку призначили сотника Р. Фріша, австрійського німця, який був щирим прихильником українських Визвольних змагань. Він мав ґрунтовну військову фахову освіту і досвід війни на російському та італійському фронтах. Полк був укомплектований добрими старшинами. “Команданти батерій, – писав Р. Фріш, – були досконалими мистцями (віртуозами) в стрілянні, а піхотні курені мали фанатичне довір’я до своїх побратимів-гармашів і це скріплювало їх морально під час боїв. Йдучи назустріч тодішнім тактичним вимогам, командир полку дбав про тісну співпрацю піхоти і артилерії, приділяючи в часи боїв кожному куреневі по одній батареї, а батарею гавбиць держав як готову до бою резерву”¹².

Гарматний полк діяв у районі Крехівського василянського монастиря на Жовківщині, а під час наступу поляків неодноразово рятував галицьку піхоту в критичних ситуаціях, як це було під Кам’янкою Струмиловою. Навесні 1919 р. у зв’язку з браком боєприпасів для австрійських гармат, галицька артилерія повністю перейшла на озброєння російськими польовими гарматами і гавбицями. 6-й полк отримав на озброєння своїх батерей 76-мм польові гармати та практично необмежену кількість гарматнів. Це дозволило йому успішно діяти під час наступальних операцій у червні 1919 р., коли він зі своєю Сокальською бригадою пробився до Буська, далеко випередивши інші частини Галицької армії. У серпні в час Київської операції полк сприяв визволенню Вінниці, Бердичева й дійшов до Києва. Відзначився він також під Житомиром, й особливо під Літином. Згадуючи той бій, командир полку писав: “Ворог, підтягнувши великі підкріплення, готувався до вирішального наступу на нашу уступаючу піхоту, і напевно був би проломив наші позиції, якби не допомога батерій 6-го полку. В тій дуже грізній хвилі над’їхала нагло кінна батарея поручника Яросевича, заїхала в скаженім розгоні перед уступаючою піхотою, створила живий мур між нашою піхотою та большевиками і з чортівською відвагою отворила страшний барабанний вогонь. Нечайна поява нашої кінної батареї, її бравурний наступ, закритий непроглядною курявою, заскочив так ненадійно большевиків, що вони попали в страшенну паніку і в дикій безтямі втекли назад, переслідувані нашою піхотою і вогнем наших батерій”¹³. Відважного комбата Івана Яросевича в червні 1920 р. підступно вбив польський вартовий у таборі військовополонених у Тухолі.

7-й гарматний полк утворився із батерей, розкиданих на 25-кілометровому фронті від Оброшина до Полянки. Вже наприкінці листопада 1918 р. тут діяли дві стрийські батареї поручників І. Михайлова та М. Кречківського. Крім того, в піхотних куренях самостійно діяли кілька гарматних чет. На початку грудня під Львів, до Оброшина, прибула зі Стрия батарея 105-мм гавбиць під командуванням поручника Р. Олексія. Тоді ж на цю ділянку фронту передислоковано батарею 105-мм гавбиць зі Станиславова поручника І. Медвідя. У ході реорганізації армії в січні 1919 р. у цьому районі на південь від Львова створено 7-му Львівську бригаду, а об’єднані в артилерійну групу “Південь-II” батареї склали 7-й гарматний полк,

¹¹ Фріш Р. 6-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1... – С. 191.

¹² Там само.

¹³ Фріш Р. Із днів слави артилерії УГА: битва під Ліщижом // Історичний календар-альманах “Червоної Калини” на 1928 рік. – Львів, 1927. – С. 149.

який очолив австрійський німець сотник Ернест Кнейфель. До нього ввійшло п'ять батарей: три гарматні і дві гавбичні. “Завдяки невсипущій праці та організаційному хисту сотника Кнейфеля, – згадував колишній комбат поручник Р. Олексій, – 7-й гарматний полк скоро став одним з кращих гарматних полків УГА”¹⁴. Він, зокрема, відзначав, що гарматні батареї полку тісно взаємодіяли з піхотою. Часто гармати виходили в бойові порядки куренів на пряме наведення, особливо в оборонних боях. Варто зауважити, що командир гарматного полку в бою був поруч із командиром бригади, що забезпечувало чітке керування військами. “Командант бригади сотник Бізанц (отаман Альфред Бізанц, галицький німець, уроджений на Щиреччині. – П. Т., Л. К.) разом з командантом гарматного полку, сотником Кнейфелем, – писав Р. Олексій, – часто і особисто були на передніх бойових становищах. Цього явища, щоб командант бригади і командант гарматного полку командували своїми частинами у передніх лініях, в часі 1-ї світової війни, не часто можна було бачити”¹⁵.

7-й гарматний полк неодноразово відзначався в наказах по армії. Зокрема, наказом від 28 червня 1919 р., за проявлені героїзм і мужність у бою командир батареї Степан Когут був підвищений до ранги сотника. 3-й полк брав участь у боях із більшовицькими військами влітку 1919 р. під Старокостянтиновом, Любаром, Житомиром, а згодом – із денікінцями. Після приєднання до Червоної армії на базі полку сформовано окремий важкий гавбичний дивізіон на чолі з Р. Олексієм. Він мав на озброєнні 122-мм гавбиці та 152-мм далекобійні гармати. Підлягав 44-й більшовицькій дивізії. У ході квітневого 1920 р. антирадянського заколоту галицьких бригад, артилеристи колишнього 7-го полку потрапили до польського полону і їх скерували в табори на території Польщі. Між іншим, свої гармати вони встигли передати повстанському формуванню отамана Волинця, який воював проти більшовиків.

8-й гарматний полк у складі Самбірської бригади утворився дещо пізніше інших, оскільки в підпорядкуванні бригади була артилерійська група “Глибока” сотника Г. Сенечка (від 1 березня 1919 р. – сотник В. Майнль). Вона мала чотири батареї і забезпечувала бойові дії бригади на південному крилі фронту. Але на початку травневої операції поляків ця артгрупа разом з куренями Гірської бригади була відрізана від головних сил III корпусу й змушена перейти чеський кордон, де її інтернували. З інших батарей, які діяли на цій ділянці фронту, створили 8-й гарматний полк на чолі з сотником О. Царевичем, якого невдовзі замінив сотник О. Бранднер. Полк склали три батареї: дві – 76-мм польових гармат під командуванням сотника О. Царевича і поручника І. Попеля та батарея далекострільних 107-мм гармат четаря Костинчука. Полк брав участь у всіх боях Галицької армії й припинив своє існування у березні 1920 р.¹⁶.

9-й гарматний полк Белзької бригади сформовано на базі артилерійської групи сотника Біркенава, яка діяла в районі Кристинополя (нині Червоноград). До нього входили чотири батареї, що прибули зі Золочівського коша під командуванням поручників В. Бабія, К. Сіві, та хорунжих Я. Грицкевича і П. Юлійчука. На озброєнні полку були 76-мм польові гармати спочатку австрійського, а від березня –

¹⁴ Олексій Р. 7-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 194.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Мацькевич С. Артилерійська група “Глибока” // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 196.

російського зразка. Полк мав 16 гармат, близько 300 вояків і 370 коней¹⁷. Його гармаші неодноразово відзначалися у боях, особливо на Правобережній Україні в наступних і визволенні Бару, Жмеринки, Вінниці, Бердичева й Києва. Восени 1919 р. під час боїв з денікінцями епідемія тифу переполовинила особовий склад полку. Коли ж у складі Червоної армії розгорнулася реорганізація галицької артилерії, людей вистачило лише на дві батареї, які увійшли до складу 2-го легкого артдивізіону сотника В. Бабія. Артилеристи дивізіону брали активну участь у протибільшовицькому виступі 1920 р. й намагалися приєднатися до Армії УНР. Але, опинившись між кіннотою Г. Котовського і поляками, змушені були скласти зброю перед польськими уланами, яким дісталася 18 гармат і 340 коней. Особовий склад В. Бабій вивів частково до Кам'янця-Подільського, де перебувала Армія УНР. Кілька груп повернулися до Галичини¹⁸.

10-й гарматний полк сформовано наприкінці травня 1919 р. під час реорганізації Галицької армії, яка дислокувалася у так званому “трикутнику смерті” (затиснута польськими військами у трикутник між річками Дністер, Стрипа і Збруч). Його командиром призначили хороброго наддніпрянського старшину отамана Кирила Карася, який добровільно прибув до Львова на початку листопада 1918 р. і воював спочатку рядовим у козацькому загоні ім. Гонти. Згодом у бою з поляками захопив дві гармати, очолив чету, потім батарею¹⁹. До полку ввійшли чотири батареї 76-мм польових гармат, сформовані Золочівським кошем, якими командували поручник І. Балешта, четарі А. Козак, І. Ліщинський, сотник В. Галан. Зрештою В. Галан невдовзі був призначений заступником командира полку. У своїй книзі “Батерія смерті” він розповів про бойові заслуги полку, зокрема у визволенні Тернополя в ході Чортківської офензиви (8-28 червня 1919 р.) та Київській наступальній операції, коли він підтримував дії своєї Янівської бригади. Галицькі артилеристи билися за визволення Великої України з таким же патріотичним піднесенням, як і за рідну Галичину. До речі, у Вінниці галичани зустрілися з Головним Отаманом Симоном Петлюрою. “Була це наша перша зустріч з людиною, – писав він, – на якій лежить відповідальність за долю українського народу. І ця зустріч ще більше скріпила нашу надію на те, що під його проводом ми здобудемо Київ і підемо на Львів”²⁰.

Знекровлена безперервними боями на більшовицькому і денікінському фронтах улітку й восени 1919 р. та пошматована тифом Галицька армія змушена була піти на переговори з денікінцями, а пізніше – з більшовиками. Під час реорганізації армії в ЧУГА, найкраще укомплектовану батарею під командуванням В. Галана скеровано на польський фронт під Літин, решта людей увійшли до резервної батареї у Вінниці. Командиром полку К. Карасю вдалося дістатися до Армії УНР, де він очолив гарматний полк і героїчно загинув у бою з більшовицькою кіннотою в липні 1920 р. під Чорним Островом²¹.

11-й гарматний полк у складі Стрийської бригади сформовано навесні 1919 р. із трьох батарей Стрийського коша. Командиром полку призначено сотника К. Бранднера, а батареями командували поручники І. Лазор, В. Стафіняк,

¹⁷ Бабій В. 9-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 197–98.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1998. – С. 125, 150, 168, 376.

²⁰ Галан В. Батарея смерті. – Джерсі Сіті, 1968. – С.91.

²¹ Галан В. 10-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 201.

П. Гнатківський і четар Г. Пушкар. На їх озброєнні були 76-мм польові гармати російського зразка. Полк брав участь у всіх боях Галицької армії, особливо відзначився під Жмеринкою, коли підтримував наступ 3-ї Залізної дивізії Армії УНР під командуванням полковника О. Удовиченка. Згадуючи ті бої, колишній перший старшина батареї четар Омелян Тишовницький відзначив сміливі й вдалі дії комбата В. Стафіняка. Коли українська піхота зупинилася на відкритому полі під гарматним і кулеметним вогнем, “ціла його батарея виїздить із-за горбка, в шаленім розгоні займає серед чистого поля зовсім відкрите бойове становище і прямим вогнем (картачами) б’є по ворожій піхоті”. Бій закінчився перемогою українців. Під час реорганізації армії в лютому-березні 1920 р. батареї 10-го полку увійшли до складу 3-го гарматного полку легкої артилерії на польському фронті.

11-й гарматний полк Галицької армії сформовано в червні–липні 1919 р. у складі Тернопільської бригади. Його командиром був сотник І. Слезак. Мав він три батареї 76-мм польових російських гармат. Однією з них командував сотник О. Баб’юк. Полк проіснував всього кілька місяців²².

У зв’язку з цим доцільно розглянути організацію і озброєння артилерії польської армії, власне тих формувань, які воювали на Галицькому фронті в 1918–1919 рр. Першими гарматними частинами і підрозділами польської артилерії, які стали базою для її розбудови в армії, відродженої восени 1918 р., були гарматні батареї й дивізіони польських збройних формувань, утворених у роки Першої світової війни у складі австро-угорської та російської армій. Зокрема, кожен легіон мав гарматний дивізіон у складі двох батарей – 75-мм польових гармат і 105-мм легких гавбиць німецького виробництва. Польська дивізія генерала Желіговського (сформована в Росії) мала трибатарейний дивізіон 76-мм польових гармат російського зразка²³. Зауважимо, що сформована у Франції польська армія генерала Ю. Галлера була озброєна артилерійськими системами французького виробництва.

На початку польсько-української війни, коли зароджувалася армія Польщі, восени 1918 р. сформовано добровольчі загони, перші полки, що часто виникали стихійно, за ініціативою окремих польських офіцерів, зокрема групи Ч. Мончинського у Львові, “Буг” у районі Рави-Руської. В їх складі також стихійно формувалися окремі гарматні батареї, щонайбільше – дивізіони. З деяким запізненням, порівняно з Галицькою армією, у квітні–травні 1919 р. здійснено реорганізацію польського угруповання на галицькому фронті й на базі бойових груп сформовано дивізії та у їх складі гарматні полки. Але повністю уніфікувати ці одиниці не вдалося й структура та чисельність особового складу, кількість артилерії в дивізіях була різноманітна.

Найбільшою за числом була підльвівська група полковника В. Сікорського, яка у березні мала два полки артилерії у складі 8 батарей або 31 гармати. Реорганізована в дивізію, вона розгорнула артилерію у бригаду, яка мала 54 гармати на 17 тис. вояків²⁴. 3-тя дивізія генерала З. Зелінського (10 тис. вояків) мала три гарматні

²² *Тишовецький О.* 11-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. – Т. 1. – С. 202–203.

²³ *Stolinski A.* Organizacja wielkich jednostek Kawalerii i oddziałów artylerii Konnej w okresie od marca 1919 r. do sierpnia 1939 // *Studia i materiały do historii wojskowości.* Т. 36. – Wrocław; Warszawa, 1994. – S. 182.

²⁴ *Klimecki M.* Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. – Warszawa, 1997. – S. 161.

полки або 48 гармат. Водночас дивізія полковника Д. Конаржевського мала всього один полк (18 гармат), а Волинська група полковника Г. Мінкевича – в одному гарматному полкові всього 12 гармат. У сумі ж, за підрахунками учасника війни й військового історика Г. Гуперта, на початку травня 1919 р. на Галицькому фронті поляки мали 31 тис. багнетів і 45 батареї артилерії (154 гармати)²⁵. Варто зауважити, що, за даними польської розвідки, Галицька армія у ті дні мала 60 тис. бійців і 50 батареї артилерії або 200 гармат²⁶.

У ході військового будівництва в 1919–1920 рр. військово-політичне керівництво Польщі на чолі з Ю. Пілсудським спромоглося за активної допомоги Антанти створити потужні збройні сили, які завдали поразки Галицькій армії й витиснули її за Збруч, відбили в УНР Волинь і 1920 р. успішно вели бойові дії проти Червоної армії. Значний розвиток отримала артилерія. За свідченням російського воєнного історика, колишнього начальника штабу 4-го галицького корпусу генерала М. Какуріна (загинув 1936 р. в сталінській в'язниці), навесні 1920 р. Польща мала 21 дивізію і дві окремих бригади піхоти, шість бригад і три окремих полки кінноти, 21 полк і 21 окремих дивізіонів артилерії. Завдяки тому, що впродовж 1919–1920 рр. Антанта надіслала Польщі 327 тис. гвинтівок, 2600 кулеметів та 1494 гармат, чисельність польської армії влітку 1920 р. зросла до 1,2 млн. Згідно з новими штатами до складу дивізій увійшли артилерійські полки, кожен з яких мав три дивізіони: два – легкої артилерії по три батареї і дивізіон важкої, всього дев'ять батареї – 36 гармат. Отже, на початку 1920 р. досягнуто усталеної структури артилерії, яка практично проіснувала до Другої світової війни²⁷.

Високі бойові якості артилерії Галицької армії особливо яскраво проявилися в Чортківській операції 8–28 червня 1919 р. Коли на український фронт прибула із Франції вишколена, добре озброєна 80-тисячна армія генерала Ю. Галлера і у травні 1919 р. вступила в бої, галицькі корпуси змушені були відступити на південь Тернопільщини. На початку червня Варшава вважала війну закінченою. Але саме тоді Збройні сили ЗУНР здійснили Чортківську наступальну операцію (Чортківську офензиву), про яку військовий історик Осип Думін писав: “УГА з великим розгоном відкинула противника далеко на захід, мало що не під самий Львів. Був це дійсно великий подвиг. Як стратегічне твориво, червнева офензива вписала найкращу сторінку в історію УГА і щойно тоді виявилось, який величезний запас моральних сил крила в собі ця невелика, але спосна одним жагучим поривом армія”²⁸.

Фактично станом на 8 червня 1919 р. співвідношення сил було не на користь Галицької армії, яка за підрахунками польського історика, учасника тих подій В. Гуперта мала близько 10 тис. багнетів, тоді як поляки мали до 28 тис. багнетів і шабель та 100 гармат²⁹. Щоправда, відомий історіограф Галицької армії Л. Шанковський стверджує, що українці мали в бойовому стані 16,5 тис. вояків і 144 гармати. “Чисельно й технічно польська армія була сильніша, як Галицька армія, – зауважував він, – але, незважаючи на те, Галицька армія розбила її в кількох блискуче запланованих і виконаних операціях та змусила поляків до безперервного

²⁵ *Hupert W. Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919.* – Lwów; Warszawa, 1928. – S. 33.

²⁶ Російський державний військовий архів. – Ф. 308. – Оп. 9 – Д. 582. – Л. 206.

²⁷ *Какурин Н. Е., Меликов В. А. Война с белополяками 1920 г.* – Москва, 1925. – С. 44.

²⁸ *Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни.* – С. 148.

²⁹ *Hupert W. Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919.* – Lwów; Warszawa, 1928. – S. 33.

відвороту, аж на лінію Броди–Олесько–Белзень–Гологори–Перемишляни–Стратин–Княгиничі–Букачівці”³⁰. Слід відзначити, що у ті дні очолював армію досвідчений генерал, уроджений на Сумщині Олександр Греков. Він мав блискучу освіту: закінчив гімназію, юридичний факультет Московського університету, військове училище, Миколаївську академію Генерального штабу Росії. Брав участь у російсько-японській та світовій війнах, навесні 1918 р. був військовим міністром УНР³¹. Галицькими корпусами командували талановиті військовики – полковники Осип Микитка, Мирон Тарнавський, Антін Кравс.

Усі військові історики, які досліджували Чортківську операцію (офензиву), відзначали великий внесок галицької артилерії. “До тактичних успіхів Чортківської офензиви причинилася знаменита артилерія Галицької армії, – писав Л. Шанковський, – яка в першому відвороті зберегла свою силу (до 50 батареї), переважала польську артилерію чисельно і тактично”³². Тодішній штабовий старшина, згодом історик і видавець Богдан Гнатевич теж підкреслював: “Коли в стратегічному відношенні її (Чортківської операції – *П.Т., Л.К.*) успіх треба вписати на рахунок проводу Начальної Команди і корпусів, головню Другому, то тактичні успіхи завдячують стяги У.Г.А. у великій мірі артилерії. В Чортківській офензиві вона виявила свою повну вартість”³³.

На жаль, бойові дії галицької артилерії в добу Визвольних змагань 1918–1919 рр. ще не належно оцінені в українській військовій історіографії. Отож наша студія є однією із перших спроб заповнити прогалину.

Розглядаючи бойові дії галицької артилерії у Чортківській операції, слід зауважити, що її організація і озброєння були на високому рівні. В результаті реорганізації весною 1919 р. Галицька армія стала збройною силою європейського зразка й своєю організацією випередила армії УНР, Польщі, Австрії, Угорщини³⁴. Це стосувалося також і артилерії, яку складали мобільні 12 полків при кожній із стрілецьких бригад. Гарматний полк мав чотири батареї по чотири, здебільшого 76-мм, гармати російського зразка, 600 вояків і 525 коней. Крім гарматних полків у бригадах існували частини армійської артилерії: два полки важких 152-мм гавбиць та три батареї 107-мм далекобійних гармат з дальністю стрільби 12,7 км. Варто відзначити, що зазвичай гарматні полки діяли у складі й в інтересах своїх бригад самостійно. Важливу роль також відігравали фахові та особисті якості їх командирів. Ці відповідальні посади займали талановиті артилеристи Ярослав Воевідка, Кирило Карась, Степан Мацькевич, Юліан Шепарович, Володимир Галан, Роман Фріш та інші.

Стратегічна операція, яка увійшла в історію як Чортківська, розпочалася вранці 8 червня 1919 р. ударом частин II-го корпусу полковника М. Тарнавського на Чортків – важливий стратегічний пункт поляків і вузол комунікацій на Галицькому фронті. “Бій за Чортків, – відзначав О. Думін, – розпочався перед полуднем після сильного артилерійського підготування, переведеного “Артилерійською Групою Південь” (під командою відомого в УГА артилериста, наддніпрянца отамана Кирила

³⁰ Шанковський Л. Українська Галицька Армія. – Вінніпег, 1974. – С. 158–159.

³¹ Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 301–313.

³² Шанковський Л. Українська Галицька Армія. – Вінніпег, 1974. – С. 160.

³³ Історія українського війська. – Львів, 1992. – С. 511.

³⁴ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1998. – С. 146.

Карася), розташованої в лісі на захід від с. Шманковець”³⁵. Важливо зауважити, що вперше під час польсько-української війни 1918–1919 рр. було створено потужну корпусну артилерійську групу у складі 1-го, 3-го, 4-го і 7-го гарматних полків (64 жерла) на головному напрямку прориву ворожої оборони, що стало новим явищем воєнного мистецтва.

Після закінчення артилерійської підготовки, піші курені 1-ї бригади Українських Січових Стрільців, 3-ї Бережанської, 4-ї Золочівської та 7-ї Львівської бригад перейшли в наступ, водночас артилерія перенесла вогонь у глибину. Потім її полки розосередились й перейшли у підпорядкування командирів своїх бригад, безпосередньо підтримували піхотні курені вогнем, здебільшого з відкритих вогневих позицій. Зокрема, коли на підступах до Чорткова поляки зупинили просування Бережанської бригади А. Вольфа, командир гарматного полку Ю. Шепарович перекинув сюди свої батареї, які прицільним вогнем знищили вогневі точки противника й розчистили шлях піхоті³⁶.

Успішному наступу Львівської бригади 29-річного отамана Альфреда Бізанца (німця за походженням, уродженого в колонії Дорнфельд на Львівщині, що добровільно вступив до Галицької армії; в роки Другої світової – полковник абверу, працівник адміністрації дистрикту “Галичина” у Львові, загинув 1949 р. в радянському концтаборі) сприяли дії 7-го полку під командуванням сотника Е. Кнейфеля. “В часі славної Чортківської офензиви батареї 7-го гарматного полку своїм страшним, барабанним вогнем (несподіваним для ворога) відіграли в цім блискучім прориві вирішальну ролю”, – писав у спогадах колишній командир батареї поручник Роман Олексій³⁷.

Комбінованим ударом бригади II-го корпусу, за підтримки його артилерії, під вечір 8 червня українські частини визволили Чортків, здійснивши пролом в стратегічній обороні польської армії. Сучасний провідний польський військовий історик Міхал Клімецький зауважував, що 36-й полк піхоти, який боронив Чортків, втратив у бою 200 жовнірів, п’ять 150-мм гавбиць, 52 скоростріли. Залишки полку поспіхом відступили на Трибухівці³⁸. Цей успіх був відзначений спеціальним наказом генерала О. Грекова від 15 червня 1919 р., а постановою диктатора ЗУНР Є. Петрушевича командирів корпусу М. Тарнавському присвоєно рангу генерал-четаря. Були також відзначені підвищенням ранг артилеристи. Отаманами стали командири гарматних полків Я. Воевідка, К. Карась і Ю. Шепарович, сотниками – командири батарей В. Зубрицький, С. Когут, І. Балтро³⁹.

Скориставшись успіхом II-го корпусу, командувач армії генерал О. Греков 8 червня ввів у бій ще й корпус О. Микитки, який ввечері зайняв Копичинці. Коли ж командир польської дивізії полковник Владислав Сікорський (майбутній генерал броні, військовий міністр і глава польського уряду в еміграції) кинув у бій свої частини із завданням повернути місто, сокальська бригада за підтримки батарей 5-го гарматного полку сотника А. Циганика розгромила поляків у зустрічному бою під Сухоставом. Бригади 3-го корпусу перейшли у наступ 9 червня, взяли Язловець

³⁵ Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни. – С. 148.

³⁶ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1998. – С. 373.

³⁷ Олексій Р. 7-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 194.

³⁸ Klimecki M. Czortków 1919. – Warszawa, 2000. – S. 108–109.

³⁹ Українська Галицька Армія (Матеріали до історії). Т. II. – Вінніпег, 1960. – С. 345–347.

і вийшли на береги Стрипи. Наступного дня форсували річку й продовжили наступ на Коропець–Монастирська. Командувач польської групи військ генерал В. Івашкевич того дня спробував закрити Чортківський пролом. Але його передовий полк піхоти зустрів щільний вогонь стрілецьких куренів Коломийської бригади та артилерії 2-го гарматного полку сотника С. Мацькевича. Частини польської дивізії В. Сікорського змушені були відступити й перейти до оборони в районі Бучача–Підгаєць⁴⁰.

Польське командування приділило обороні району Бучача надзвичайно велику увагу. На поміч В. Сікорському підтягнули дивізію генерала Ф. Александровича. Галицькі летуни-розвідники виявили тут не менше семи піхотних батальйонів. Але надвечір 11 червня Бучач був українським. “У бою за місто особливо відзначилися галицькі артилеристи 4-го і 7-го гарматних полків, – відзначає М. Литвин, – зокрема батареї сотників С. Когута, В. Галана, Р. Олексія і Ю. Полянського, які вміло та ефективно підтримуючи наступ піхоти відбили сильну контратаку уланів”. Врешті-решт полковник В. Сікорський відступив до Тернополя, де очолив групу польських військ, утвореної для оборони міста⁴¹.

Відтак 13 червня генерал О. Греков сформував армійську групу у складі I-го і II-го галицьких корпусів під загальним командуванням М. Тарнавського, яка отримала завдання визволити Тернопіль⁴². За даними авіаційної розвідки, ворог зосередив в районі міста до 20 піхотних куренів (батальйонів), побудував укріплення по лінії сіл Чернилів–Великі Бірки–Острів–Буцнів, які прикрив засіками колючого дроту. Два дні, 14–15 червня, точилися запеклі бої за Тернопіль. У них особливо відзначилися курені 10-ї Янівської бригади сотника Ф. Кондрацького, якими командували сотники М. Климкевич, Л. Лісковацький і М. Дацьків. У їх бойових порядках діяли батареї 10-го гарматного полку отамана К. Карася.

Саме про них образно розповідав у спогадах колишній заступник командира полку Володимир Галан: “Наша розстрільна підсунулася півколом до тернопільського цвинтаря. Лише треба було перейти їй долину між Березовицею та цвинтарем – і Тернопіль наш. Не чути було пострілів. Цвинтар обсажений ворогом, але він не стріляв. Мабуть, хотів нас змилити – припустити ближче, а тоді відкрити скорострільний вогонь... Раптом – тра-та-та-та! – затарохтіли кулемети з цвинтаря, і понад нашими головами засвітіли кулі. Ворожа батарея сипала гранату за гранатою на наші піхотні лави, що не мали ніякого сховища. Сотні прилягли і ждали. Встав один, другий, а далі весь курінь піднявся і побіг назад. Паніка... Ще хвилинка і так добре започаткований бій готов скінчиться невдачею. – Батерії, вперед! – пролунав наказ команданта 10-го полку отамана Кирила Карася... З розгоном виїздили батарея за батареєю на позиції і вставлялися до бою. – Ціль – цвинтар, шрапнель – мірник! Стріл! Лавою вогонь!” Натхненні хоробрістю артилеристів та при їх підтримці стрілецькі підрозділи відновили наступ і невдовзі увірвалися до Тернополя – тимчасової столиці ЗУНР у листопаді–грудні 1918 р.⁴³

⁴⁰ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1998. – С. 373.

⁴¹ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1998. – С. 374.

⁴² Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – С. 301–313.

⁴³ Галан В. Батарея смерті. – Джерсі Сіті, 1968. – С. 73–74.

Коли головні сили армійської групи М. Тарнавського зав'язали бої за Тернопіль, генерал Ф. Івашкевич вислав з-під Купчинців Познанську дивізію та групу Л. Бербецького з метою розколоти і криловим ударом розгромити українські війська під Тернополем. Генерал Греков кинув проти них свої кращі бригади, серед них 1-шу Українських Січових Стрільців (близько 2500 вояків). Завдяки вдалим діям на полі бою та прицільному вогню полку отамана Я. Воевідки (20 гармат) супротивникові було завдано чималих втрат. Енергійною атакою січовики змусили поляків відступити за Стрипу. Отже, опівдні 15 червня спільними зусиллями 4-ої, 9-ої, 10-ої і 21-ї бригад Тернопіль було звільнено. «І тут знову, подібно як в попередніх боях, – писав О. Думін, – успіх, в великій мірі завдяки знаменитій і повній посвяті артилерії остав на боці українських військ. По завзятому бою противник змушений був залишити Тернопіль, а І-й корпус, енергійно переслідуючи його, рушив у напрямі Красного і Бродів»⁴⁴. Відтак, галицькі корпуси розгорнули наступ в окремих напрямках: полковника О. Микитки – на Зборів–Золочів, генерала М. Тарнавського – на Бережани–Перемишляни, а корпус полковника А. Кравса – у бік Галича–Букачівців. З ними активно діяла артилерія. Головні зусилля польське командування зосередило на обороні Бережан як ключовому пункті на другому етапі операції. Сюди стягнули близько 20 куренів піхоти. Начальна Команда Галицької Армії планувала оточити польське угруповання й знищити його, що забезпечило б успішний наступ на Львів, тобто переможно завершити Чортківську операцію.

Бережанська операція галицьких військ розпочалася 19 червня наступом шести бригад комбінованим ударом з трьох боків. Вдруге за польсько-українську війну під Бережанами створено сильну артилерійну групу у складі 15 гарматних батарей (приблизно 60 жерл) із 1-го, 3-го, 6-го, 7-го і 11-го гарматних полків під загальним командуванням отамана Ярослава Воевідки. Масований вогонь артилерії галицьких полків розтрощив ворожу оборону та істотно підірвав моральний дух польських вояків. Дня 21 червня передові курені вступили в Бережани, які поспіхом залишив противник. «При дуже активній підтримці артилерії, що була під командою одного з найкращих гарматчиків Галицької армії сотника (в дійсності отамана – П. Т., Л. К.). Воевідки, здобули курені бригади обі оборонні лінії противника», – писав учасник тих подій поручник Любомир Макарушка, тодішній командир куреня⁴⁵. На жаль, внаслідок затримки 6-ї і 11-ї бригад з виходом у тил полякам, їх частинам вдалося уникнути оточення й остаточного розгрому.

«Рішальна операція Чортківської офензиви не вдалася», – резюмував згодом Л. Шанковський⁴⁶. Водночас військові історики ще раз відзначали, що артилерія Галицької армії в цій операції діяла блискуче, особливо на ділянці наступу 1-ї бригади Українських Січових Стрільців. Тим часом І-й корпус О. Микитки розвивав наступ на Броди, Красне. 22 червня його Сокальська і Равська бригади здобули Золочів, а Янівська – Підкамінь. Завдяки постійній підтримці вогнем і колесами гарматних полків під командуванням сотників А. Циганика, Р. Фріша та отамана К. Карася, вже 24 червня галицькі курені зайняли Броди й вийшли в районі Ожидова на залізницю Львів–Здолбунів. Водночас частини III-го галицького корпусу

⁴⁴ Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни. – С. 148.

⁴⁵ Макарушка Л. Чортківська офензива // Українська Галицька Армія. Т. IV. – Вінніпег 1968. – С. 30.

⁴⁶ Шанковський Л. Українська Галицька Армія. – Вінніпег, 1974. – С. 167.

А. Кравса вийшли в район Галича, де особливо відзначилися Самбірська і Коломийська бригади та їх 8-й – сотника О. Бранднера – і 2-й – сотника С. Мацькевича – гарматні полки. Зокрема, під час визволення Бурштина полк С. Мацькевича захопив польську гарматну батарею з великим боезапасом і використав її в бою, тим більше що боеприпасів для своїх гармат було обмаль⁴⁷.

Успіхи Галицької армії серйозно стурбували Варшаву й змусили Ю. Пілсудського негайно виїхати до Львова та особисто взяти на себе керівництво військами на українському фронті. Із Польщі терміново перекинули до Галичини кілька свіжих повнокровних полків піхоти. Маршал поспішно готував могутній контрнаступ, водночас прагнув розірвати військово-політичний союз УНР і ЗУНР. Співвідношення сил дозволяло йому сподіватися на успіх: за підрахунками В. Гуперта, на 28 червня поляки проти 24,8 тис. українських вояків і 144 гармат мали 40 тис. солдатів і 207 гармат. На галицько-волинському пограниччі дії Галицької та Наддністрянської армії сковували більшовицькі частини. В запіллі наддніпрянців стояли ще й денікінці⁴⁸.

На той час в Галицькій армії майже не залишилося боеприпасів для піхоти і артилерії. Саме за браком зброї і набоїв генерал О. Греков змушений був відпустити по домівках 75 тис. добровольців, які зголосилися до війська під час Чортківської операції. Колишній командувач Галицької армії генерал М. Омелянович-Павленко згадував, що вже після взяття Бережан слід було зупинити операцію: “Я був свято переконаний, що глибший наступ є стратегічним абсурдом. Я добре знав, що в околицях Львова поляки мають усі дані для протинаступу”⁴⁹. На жаль, командування Галицької армії, не рахуючись з реаліями, дотримувалося планів наступу на столицю ЗУНР.

Однак вже 28 червня під особистим командуванням Ю. Пілсудського польські війська перейшли в наступ по всьому Галицькому фронту від Бродів до Галича. Виснажені безперервними боями, залишившись без бойних припасів, галицькі бригади під натиском переважальних сил стали поволі відходити до Збруча. Польське командування планувало вщент розгромити українське військо. Але насамперед завдяки артилерії, яка прикривала відступ піхоти прицільним вогнем останніми гарматнями, Галицька армія організовано відійшла до Збруча і зберегла свою боездатність. Володимир Галан згадував, як його 10-й полк виконував завдання полковника О. Микитки “зупинити ворога, щоб дати змогу відступити нашим обозам, артилерії і піхоті I-го корпусу, який з Ясенова, Княжа, Хильчиць, Білого Каменя йшов на Золочів”⁵⁰. Історичний календар-альманах “Червоної Калини” за 1929 р. помістив публікацію про звитягу і патріотичний дух сотника В. Галана в бою під Золочевом, коли під натиском ворога не встояли стрілецькі сотні й розпочали панічний відступ. “Всіх огорнув непогамований страх, – зазначалося у ній. – Та не знала, що це страх, слава артилерія УГА. Поручник Галан, побачивши, що діється, з витягненим револьвером почав здержувати піхоту і заводити лад. Повернувши дула гармат в сторону противника, перейняв

⁴⁷ *Мацькевич С.* 3-й гарматний полк // Українська Галицька Армія. Т. 1. – С. 186.

⁴⁸ *Hupert W.* Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołunia w roku 1919. – Lwów; Warszawa, 1928. – S. 169. *Зарецька Т.* Юзеф Пілсудський і Україна. – Київ, 2007. – С. 94–96.

⁴⁹ *Омелянович-Павленко М.* Спогади українського командарма. – Київ, 2002. – С. 183.

⁵⁰ *Галан В.* Батарея смерті. – Джерсі Сіті, 1968. – С. 82–83.

навпростець наступаючі лави і здержував атаку кінноти, що наступала на п'яти. Коли одні гармати безупинним вогнем держали противника, другі завертали назад, закопувались і починали пальбу, щоб таким способом дати змогу для відвороту гарматам спереду”⁵¹.

За свідченням колишнього старшини УГА, історика Лева Шанковського “всі полки артилерії Галицької армії перейшли Збруч, не втративши ні однієї гармати”⁵². Тобто відступ гарматних полків пройшов організовано і майже без втрат, що дозволило їм зберегти боєздатність у подальших битвах за незалежність України проти більшовицьких військ на Правобережжі і проявити себе з найкращого боку у ході Київської наступальної операції у серпні 1919 р.

Отже, 17 липня 1919 р. уряд ЗУНР і частини Галицької армії відступили за Збруч. Вони приєдналися до Армії УНР і взяли участь у визволенні Правобережної України від більшовицьких, а згодом і прекрасно озброєного і екіпованого Антантою денікінського війська.

Чортківська офензива фактично стала останньою відчайдушною спробою Галицької армії визволити окуповані землі і врятувати незалежність ЗУНР. Вона засвідчила перед світом незламну волю українського народу обороняти свою Батьківщину. Невдалий фінал операції насамперед визначили ті обставини, які зумовили й загальну поразку Галицької армії у війні⁵³.

А чи могло бути інакше? Одну з найголовніших причин з'ясував проф. Б. Якимович, який справедливо відзначає – “...програш у польсько-українській війні 1918–1919 рр. і повалення Західно-Української Народної Республіки [були зумовлені]

1. Військовою силою в основному корінної Польщі з допомогою Антанти. Тут також слід відзначити, що навіть відступ українських формувань зі Львова в ніч з 21 на 22 листопада 1918 р. не був заслугою львівського польського населення. Юзеф Пілсудський, виступаючи у серпні 1923 р. у Львові, так оцінював сили, які зуміли здобути для Польщі Львів у ці листопадові дні 1918 року: *Obrońcy Lwowa składali się z trzech nierównych części. Pierwsza – to wasze dzieci, dzieci Lwowa; druga – liczniejsza część – są to waszi rodacy z Zachodniej Galicji; najlicniejsza część – są to zmobilizowani peowiaci z Królestwa Polskiego. Tak wygląda istotna historia. I dalej: Tysiące tręb jerychońskich burzyło mury nie wroga, bo tam się “koń śmiał” z tych tręb jerychońskich, lecz moja dusze, Naczelnego Wozda, który miał cztery piąte swych sił nie gdzieindej, jak pod Lwowem*⁵⁴. І треба також не забувати, що цих своїх принципів Пілсудський не порушував упродовж усієї війни – травнева офензива польського війська, яка проломила фронт у 1919 році, мала успіх лише тому, що проти Української Галицької Армії була кинута відмобілізована і прекрасно

⁵¹ Історичний календар-альманах “Червоної Калини” на 1929 р. – Львів, 1929. – С. 29–30.

⁵² Шанковський Л. Українська Галицька Армія. – Вінніпег, 1974. – С. 169.

⁵³ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1998. – С. 385.

⁵⁴ З польської на українську: *Оборонці Львова склалися з трьох нерівних частин. Перша – то ваші діти, діти Львова; друга, численніша частина – то ваші родичі із Західної Галичини; найчисленніша частина – то змобілізовані неов’яки (члени Польської Організації Військової – Б. Я.) з Королівства Польського. Так виглядає дійсна історія. І ще. Тисячі ерихонських труб руйнувало не мур ворога, лиш мою душу, Начального Вождя, який мав чотири п’ятих своїх сил не деінде, як під Львовом (Тут маршал має на увазі виступ польського населення Львова, отих т.зв. “орлят” проти влади ЗУНР)*

озброєна армія генерала Галлера, теж, до речі, згідно з розпорядження Пілсудського і всупереч волі Антанти. А стримати Чортківську офензиву в червні 1919 року, вже за 60 км від Львова, змогли лише свіжі сили познанських дивізій, кинуті тим же Пілсудським⁵⁵ Здається, тут додати нічого!

Отже, звинувачувати в цьому армію та її командування неправомірно, а тим більше артилерію, особовий склад якої зробив усе, що міг за тих обставин, проявивши високий патріотизм і прекрасні бойові якості в боях проти сильного супротивника.

Героїчний чин Галицької армії, зокрема її артилерії, в Чортківській операції заклав глибокі національно-патріотичні традиції в населення Тернопільщини, які в 40-і роки яскраво проявилися під час визвольної боротьби ОУН і УПА. «Через двадцять років вояки УПА повторили подвиг батьків, – писав народжений в цьому краї Нестор Мизак. – Опинившись між двома ворожими потугами, силою свого духу і зброї вони втілювали ідеї незалежності до перемоги»⁵⁶.

Аналіз організації, озброєння і тактики Галицької армії дозволяє зробити висновок, що вона виявилася найкращим видом зброї як в УГА, так і в Дієвій армії УНР, була на рівні артилерії таких передових європейських країн, як Франція і Німеччина. Її система невеликих мобільних гарматних полків при стрілецьких бригадах була унікальною для того часу й набагато випереджала тогочасні військові доктрини щодо використання артилерії в боях. Галицькій армії вдалося успішно вирішити проблему командних кадрів. Артилерійські старшини у переважній більшості були прихильниками модерних способів війни – порвали з австрійською доктриною позиційної війни, натомість впроваджували широкий маневр артилерії на полі бою, часто застосовували вогонь із відкритих вогневих позицій, який був набагато ефективнішим, хоча вимагав широкого вишколу особового складу і відваги, до чого спричинявся високий моральний дух вояків і самопожертва. Бойова майстерність і відданість Вітчизні гармашів УГА – яскравий приклад для артилеристів відроджених Збройних сил України.

⁵⁵ Якимович Б. Українсько-польські стосунки в міжвоєнному періоді // Ямгорів: інформаційно-публіцистичний альманах (Городенка). – 1994. – № 4 – С. 38. А далі (с.39) вчений глибоко аналізує помилки політичного проводу ЗУНР. Про це також див.: Якимович Б. Збройні Сили України: нарис історії. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, «Просвіта», 1996. – С. 131–132.

⁵⁶ Мизак Н. За тебе, свята Україно. Південне Надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН–УПА. – Чернівці, 2000. – С. 8.